Distorsionări în cultura contemporană ca răsfrângere (sau ca oglindire) a unor procese similare în cultura elenismului (sec. III-I î.e.n.) şi cea a Imperiului Roman târziu (sec. II-III e.n.)

Sergii LUCHKANYN

„Historia est vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae"
(Marcus Tullius Cicero)

Când se vorbeşte despre contemporaneitate, despre începutul mileniului al III-lea, despre particularităţile lui istorico-politice şi artistice, politicienii, politologii, criticii literari, specialiştii în domeniul artei folosesc, cel mai des, următoarele noţiuni: extinderea de oicumena, intensificarea procesului de amalgamare a populaţiei (noi cu toţii suntem europeni) care duce la cosmopolitismul concepţiei despre lume, când omul nu se simte ca cetăţean al ţării sale de baştină, ci i se pare că este un locuitor în societatea extinsă a statelor (ca exemplu clasic apare Uniunea Europeană contemporană), accentuarea contrastelor între bogăţia excesivă şi sărăcie. În relaţiile umane, conceptul colectivului social şi-a pierdut valoarea supremă, ceea ce a pricinuit răspândirea rapidă a individualismului, ce se percepe ca regula conduitei îndeobşte admisă. Omul contemporan se închide destul de des în lumea emoţiilor interioare care deseori primesc forma intim-erotică până la vulgaritate. În lumea de astăzi s-a răspândit fatalismul, credinţa în fortuna oarbă, prilej pentru proliferarea ideilor mistice, a astrologiei, în dauna ştiinţei, ca posibilitate fantezistă de eliberare a oamenilor de actualitatea copleşitoare. Se ştie bine că astăzi, de multe ori, sunt deificate noţiuni ca Fortuna, Binefacerea, Sănătatea, Norocul, Mândria care au pătruns adânc în închipuirile orientale filozofico-religioase, e destul să ne amintim în acest context horoscoapele chineze, medicina populară, meditaţia, sistemele sportive orientale. Toate aceste trăsături sus-menţionate nu sunt numai ca o falie politico-culturală a istoriei omenirii în epoca contemporană globalizată a tehnologiilor înalte şi a dezumanizării relaţiilor interumane (*mai presus de toate – socoteala; timpul – banii; cu banii se poate totul; să te îmbogăţeşti sau să mori, îmbogătindu-te* etc.), dar apar şi ca repere caracteristice ale elenismului (323-sec. I î.e.n.), când civilizaţia greacă a înregistrat transformări extrem de profunde, mari distorsionări în comparaţie cu epoca clasică, care pot fi recunoscute pe un spaţiu vast, din sudul Franţei şi al Crimeii, până la hotarele Indiei, spaţiu care aparţinuse imperiului lui Alexandru cel Mare.

Actualitatea civilizaţiei antice este inepuizabilă şi astăzi, s-ar putea spune că în lumea actuală nu se poate întâmpla ceva nou, ce nu să se fi întâmplat în Antichitate. Termenul *elenism* a fost introdus de istoricul german J.G. Droysen (1808-1884), care a scris vasta lucrare în 3 volume *Istoria elenismului* (1833-1843). Până atunci, dar şi în cercetări ulterioare, perioada elenistă a fost foarte puţin

BDD-V416 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

studiată, fiind umbrită de glorioasa epocă clasică (sec. V-IV î.e.n.) cu monumentele sale strălucitoare ale arhitecturii (Parthenon, Erechteion, Propilee şi templul Atenei Nike), ale sculpturii (operele lui Fidias sunt capodopere ale artei clasice, ca şi *Discobolul* de Miron, operele dăltuite de Scopas, de Praxiteles, de Lisip, ori de Polictet), dar mai ales ale literaturii. În perioada elenistă, în conştiinţa umană s-a creat atitudinea mai complicată faţă de realitate, care părea adesea ca o forţă ostilă omului. Moartea lui Alexandru cel Mare a determinat crâncenele dispute dintre diadohii, succesorii acestuia la conducerea provinciilor Imperiului Macedonean, care au avut loc în tot decursul elenismului dintre trei mari state moştenitoare ale Imperiului Macedonean: Egiptul condus de dinastia Lagizilor (a celui dintâi Ptolemeu), Siria Seleucizilor şi Grecia (inclusiv Macedonia) Antigonozilor. Viaţa furtunoasă, plină de primejdii şi de războaie (să comparăm cu actele contemporane ale terorismului internaţional, ale conflictelor locale crâncene, uneori „înghețate", catastrofele naturale şi tehnologice) inducea ideea că omul nu se poate opune în faţa loviturilor destinului, predominând concepţia tragică despre lume, fatalismul, şi tendinţa retragerii în sfera emoţiilor intime. Figurile elenistice poartă în ele înalta încordare şi patetismul pasionat, ca, de exemplu, statuia lui *Nike din Samothrace* (descoperită în 1863, o adevărată capodoperă elenistică, astăzi putând fi văzută la Muzeul Luvru), un celebru grup statuar *Laocoon* de Agessandru, Polydor şi Afanodor, *friza Altarului lui Zeus din Pergam*, unde este reprezentat războiul dintre zeii luminii şi ai Olimpului cu Giganţii. Cât de mult se apropie expresivitatea acestor sculpturi de dinamismul vieţii contemporane, de dramatismul ei! La sfârşitul perioadei eleniste patetismul sculpturii eleniste degenerează într-o pasiune excesivă către subiecte oribile şi către fandoseală: autorii lui *Laocoon* se străduiesc să transmită cât mai expresiv chinurile morţii dureroase a sacerdotului bătrân şi a fiilor lui. Acest grup exprimă patetic durerea fizică prin modul în care muşchii torsului şi ai braţelor se încordează în lupta cu şerpii, prin suferinţa de pe chipurile preotului din Troia şi ale copiilor săi. Surprinderea acestei mişcări frenetice constituie spiritul epocii elenistice care admiră astfel de opere violente ce ţintesc impresionarea privitorului. Aş vrea să fac paralele cu cinematograful contemporan şi cu televiziunea, pline de filme lipsite de valoare artistică ce vor să surprindă groaza, suferinţa oamenilor în momentul desfăşurării catastrofelor etc. Liberalizarea (mai bine să spun permisivitatea) şi războiul fără milă pe care-l duc posturile de televiziune pentru a obţine cât mai multă publicitate au ca efect proliferarea până la limite inacceptabile a prostului gust, a violenţei, a limbajului vulgar, a pornografiei. Inocularea prostului gust, a violenţei, a limbajului vulgar, a pornografiei a constituit un ingredient important al vieţii romane din secolul al III-lea e.n. (aşa numitul „elenism roman târziu"). „Roma a cunoscut mulţi împăraţi consideraţi «demenţi» de către contemporani, dar parcă nici unul nu i-a şocat mai mult decât Heliogabal (218-222), – scrie istoricul Ştefan Vasiliţă. Comparat deseori de autorii antici cu Caius Caligula, Nero sau Domitianus, Heliogabal a primit toate epitele negative posibile, devenind, treptat, un simbol al viciului şi al desfrâului... Prea oriental în obiceiuri, Heliogabal a şocat un imperiu întreg" [Ştefan Vasiliţă 2008: 47]. Se ştie că arta elenistică a influenţat profund istoria artei moderne, căci operele create şi descoperite în sec. al XIX-lea (numai *Laocoon* a fost găsit în epoca Renaşterii) au fost şi sunt considerate modele academice pentru studiile artistice.

BDD-V416 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

Un rol extrem de important în elenism, în Roma antică în decadență, precum și în contemporaneitate, îl au distracțiile. Cunoscuta sintagmă a lui Juvenal *panem et circenses* (*pâine și jocuri*) reproșează populației romane libere că nu mai are altă ambiție decât a se hrăni și a se distra. Jocurile în cinstea inaugurării Colosseum-ului (anul 80 e.n.) au ținut 100 de zile, prilej cu care au fost ucise 5000 de animale sălbatice. Lozinca „distrează-te" e foarte la modă și acum, în civilizația de consum, numită, adesea, „cultura Coca-Cola", pentru „toate gusturile și buzunarele". Ce diferență există între „luptele fără reguli" contemporane și luptele de gladiatori din Roma antică? Nici o diferență!

În lumea elenistică dominau contrastele: populația din Egipt și Asia trăia în opulență, pe când în Grecia continentală și mai cu seamă în Atena sărăcia devenise normalitate. Orgoliul atenian, susținut în epoca anterioară de strălucirea Acropolei, a dispărut pentru totdeauna. Decăderea polisurilor cu tradițiile lor vechi ale subordonării individului la nevoile colectivității a dus la dezvoltarea individualismului. Oamenii rupți de polisul lor natal n-au mai putut să spere la susținerea compatrioților, au fost obligați să se bazeze pe propriile puteri și pe spiritul lor întreprinzător. Nesiguranța în viitor a determinat extinderea largă a fatalismului, care și-a găsit oglindirea în sistemele filosofice din perioada elenistă și din Roma antică: epicureismul (Epicur, Titus Lucretius Carus), stoicismul (Zenon, Crisip, Seneca, Epictet), scepticismul (Piron, Timon, Sextus Empiricus). Contrastele sociale predomină și în contemporaneitate, mai ales între bogăția „baronilor locali", „oligarhii" (*homines novi*) și mizeria vieții muncitorilor de rând, a minerilor etc. Tot mai acute devin problemele securității energetice, ale ecologiei, ale dezvoltării inegale a țărilor ș.a.m.d. Individualismul și concurența sunt, în principiu, bazele fundamentale ale economiei de piață, care nu numai că distruge relațiile amicale (*homo homini lupus est*), dar și stimulează efortul, munca, seriozitatea, buna organizare, talentul, preocuparea pentru înnoire, căutarea perfecțiunii. Și în elenism, și în contemporaneitate se construiește mult din inițiativa privată (în Grecia clasică, în lumea socialistă construcțiile au fost dirijate de stat), se poate spune că lozinca „să te construiești" a intrat în uz, se produce marfă de masă pe scară largă.

Foarte multe paralelisme se ivesc între elenism și contemporaneitate în domeniul literar și artistic. Știm cu toții că în Grecia clasică teatrul a fost o școală grandioasă publică pentru educația cetățenilor, a îndeplinit multe sarcini obștești, a preamărit faptele glorioase (tragediile *Prometeu înlănțuit* și *Orestia* de Eschil, *părintele tragediei*, cel mai mare tragedian grec, *Oedip Rege* și *Antigona* de Sofocle); totodată, au fost ridiculizate neajunsurile societății grecești: o adevărată frescă a acesteia au reprezentat-o comediile lui Aristofan *Norii*, *Viespile*, *Păsările*, *Lisistrata*. În perioada elenistă, ca și în Imperiul Roman târziu (sec. II-III e.n.) tragediile și comediile vechi grecești și latine au fost înlocuite cu pantomima grosolană, plină de scene necuviincioase și de aluzii erotice. Lipsa crescândă de principii ideologice a societății eleniste din perioada de decădere a intensificat pătrunderea mimului primitiv în locul pieselor serioase. În perioada elenistă are loc o mare schimbare a mentalității, deoarece în epoca precedentă arta era necesară pentru a da strălucire doar cetăților, templelor și politicienilor. Dacă în Grecia clasică poeții au fost considerați ca fiind solii zeilor, în perioada elenistă ei au pierdut „divinitatea", devenind, în cel mai bun caz, lefegiii cârmuitorilor, ca, de

BDD-V416 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

exemplu, poeții din Alexandria (Callimachus, Apollonius Rhodius, Theocrit) din *Mouseion* (spațiul destinat muzelor antice), care a devenit unul dintre primele muzee, institutul pentru filosofie şi cercetare de pe lângă Biblioteca din Alexandria, înființat de diadohul Ptolemeu I Soter (323-283 î.e.n.), primul conducătur elen al Egiptului, în jurul anului 280 î.e.n. Ne amintim că în perioada „socialistă", în URSS şi în România, mai ales în „obsedantul deceniu", scriitorul, dacă accepta curentul realismului socialist, mai mult sau mai puțin tacit cenzura şi autocenzura, dacă scria în spirit aspru (Mihail Sadoveanu în anii '50, în *Mitrea Cocor* despre „binefacerile" colectivizării agriculturii, Tudor Arghezi în *Cântarea Omului*, Mihai Beniuc, Maria Banuş, Victor Tulbure, Eugen Jebeleanu, uneori şi Marin Preda în nuvela *Ana Roşculeț*, Camil Petrescu în trilogia *Un om între oameni* etc.) era considerat ca un erou al națiunii, jubileiele lui Sadoveanu în 1955 şi în 1960, ca şi datele rotunde ale lui Arghezi în 1960 şi în 1965 au fost sărbătorite ca evenimente faimoase din viața statului socialist. „În anii comunismului, Uniunea [Scriitorilor din România] a fost concepută ca un mecanism de supraveghere a scriitorilor, dar şi ca unul de legitimare oficială a acestei profesii: nu erai considerat scriitor dacă nu erai membru" [Prelipceanu 2008: 1-2]. Acum scriitorii sunt mulți, dar sunt puțini cititori, teatrul s-a schimbat, „citirea nouă" a clasicilor se umple cu un „conținut nou", plin de nevroze, bâlci, aluzii sexuale etc. În epoca alexandrină „comedia nouă" ilustrată de Menandru (342-292 î.e.n.), îşi va restrânge atenția asupra cazurilor vieții familiale şi personale; în felul acesta, comedia va înceta de a mai fi o forță politică şi o şcoală de educație cetățenească. Ca şi acum, în momentul de față, cartea erotică şi cea de aventuri şi de spionaj care constituie un fel de sub-literatură sunt preferatele publicului larg, preferință stimulată şi de multe edituri care s-au condus în alegerea titlurilor publicate după criterii exclusiv comerciale. Deci, şi în perioada elenistă şi în contemporaneitate cultura adevărată este lipsită de idealuri spirituale şi de principii morale.

La fel, conceptul de dragoste din epoca elenistă se aseamănă cu cel din ziua de azi. Erosul ca unul dintre principalii factori ai existenței umane, garanția nemuririi omenirii, a fost abstractizat de grecii antici, în primul rând de Platon, într-un „motor" ideal al existenței umane şi în ținta dorințelor sale pământeşti. Platon a vorbit despre dragostea terestră (Afrodita pământească) şi de iubirea celestă, spirituală. Unul dintre subiectele artistice preferate în perioada elenistă este femeia, predilecție oglindită printr-o bogată serie de Afrodite. Dacă în epoca lui Pericle (444-429 î.e.n.) cenzura nu tolera reprezentările nude pentru femei, în elenism gusturile şi pudorile ateniene dispar şi se doreşte ca reprezentările Afroditei, zeița frumuseții şi a iubirii, să exprime senzualitate şi voluptate. În această atmosferă apare *Venus din Milo*, statuia unui sculptor elen rămas anonim. Înfloreşte egoismul, în Imperiul Roman târziu legăturile familiale îşi pierd intensitatea, amoralismul devine norma specifică a conduitei. Scrisul neiertător al lui Marțial şi al lui Iuvenal demască societatea imorală şi robită banului, dar parcă în ultimii ani în cultura postsocialistă dictatura subvenției de stat n-a fost înlocuită de dictatura banului? Totul se cumpăra deja în Roma Antică târzie, iată o cunoscută epigramă a lui Marțial (în româneşte de P. Stati): „Ce dinți negri are Thais; albi de nea, Lecania: / Una pe ai săi şi-i are; alta, cumpărați cândva... [*Antologia poeziei latine* 1973: 228]. Şi înaintea acestei epoci, în timpul războaielor civile, Roma a fost supranumită de

BDD-V416 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

Iugurtha (154-105 î.e.n.) un oraş venal: „Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit! (Oraş venal [Roma] şi copt pentru pieire, dacă şi-ar găsi un cumpărător!) (Salustiu, *Bellum Iugurthinum*, XXXV, 10). Despre dragoste şi destrămarea ei în societatea contemporană se vorbeşte profund ştiinţific în studiul *The Art of Loving* (*Arta de a iubi*, 1956) al psihanalistului şi al scriitorului Erich Fromm (1900-1980), în care este expusă teoria sa asupra iubirii. Filozoful contemporan porneşte de la premisa izolării funciare a individului uman, accentuează că iubirea de astăzi este înţeleasă ca un simplu act sexual, dar acesta, lipsit de iubire, nu umple niciodată golul dintre doi oameni, decât pentru moment. Acum nu se scriu versuri dedicate Marelui Sentiment al iubirii, proslăvit de *La Vita nuova* de Dante, *Il Canzoniere* de Petrarca, *Sonete* de William Shakespeare. Dacă poezia greacă clasică (Arhiloh, Alceu, Sappho, mai puţin Anacreon), uneori şi cea latină (Caius Valerius Catullus, Albius Tibullus, Sextus Propertius) cântă dragostea plină de pasiune, exprimă, ca, de exemplu, şi poezia lui Eminescu, iubirea voluptuoasă şi suferinţe din dragoste într-un cadru natural feeric, poezia elenistă, ca şi cea contemporană, înţelege Marele Sentiment al iubirii ca pe un simplu act sexual „neînaripat”, despre care a vorbit deja Erich Fromm acum o jumătate de secol.

Iată o altă trăsătură importantă a perioadei eleniste – dispariţia liricii de cor; corul însuşi a dispărut în elenism din teatrul antic, deşi a avut un rol extrem de important în teatrul grec clasic (rolul corului în tragediile lui Eschil şi Sofocle). Dacă predomină tendinţele individualiste în cultura elenistă, atunci nu se poate vorbi despre cor, care subânţelege colectivismul. În secolul al XX-lea, în societăţile totalitare (Germania nazistă, Italia fascistă, Uniunea Sovietică stalinistă, România socialistă) au fost foarte răspândite cortegiile triumfale ale „maselor largi ale oamenilor muncii”, spectacolele „patriotice” corale tip Cântarea României; acum lirica corală a dispărut, se scriu piese pentru un singur actor. În perioada elenistă au mai apărut versuri în formă de figură, în care strofele de lungime diferită formau o figură, de exemplu, altarul pentru jertfe, aripile omului etc. În perioada contemporană (apropo, şi în baroc) este răspândită „poezia optică”, se scriu „versuri” (dacă se poate spune aşa), la care strofele se citesc la fel de la dreapta la stânga şi invers.

Civilizaţia şi cultura materială şi spirituală elenistă şi cea a „elenismului roman târziu” a prezentat aliajul complicat al curentelor diferite şi controversate şi al tradiţiilor culturale în limitele Occidentului şi ale Orientului în perioada de criză a sistemelor sale social-economice şi politice, ceea a provocat diferite „distorsionări” în comparaţie cu perioada clasică. Treptat s-a creat epoca nouă în istoria civilizaţiei şi a culturii – Evul Mediu european – care a eliminat „aceste distorsionări”, înlocuind „cultura corpului” cu „cultura sufletului”, nu degeaba la sfârşitul secolului al IV-lea au fost interzise competiţiile sportive şi teatrul ca „focare ale amoralităţii şi ale indecenţei” (aşa a considerat teologul Tertullian care a trăit în secolele II-III). În 394 e.n. imperatorul Teodosius I a interzis Jocurile Olimpice. Distorsionările în civilizaţia şi în cultura contemporană sunt nişte imagini în oglindă ale unor procese similare din cultura elenismului (sec. III-I î.e.n.) şi cea a Imperiului Roman târziu (sec. II-III e.n.).

BDD-V416 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)

Bibliografie

Antologia poeziei latine, Bucureşti, Editura Albatros, 1973, 288 p.
Nicolae Prelipceanu, *La centenar*, „Viaţa românească", nr.6-7/2008, p. 1-5.
Ştefan Vasiliţă, *Heliogabal*, „Magazin istoric", nr.2/2008, p.47-51.

Distorsioni nella cultura contemporanea come riflesso (o come immagine speculare) di alcuni processi simili propri della cultura ellenica (III-I sec. a.C.) e di quella del tardo Impero Romano (II-III sec. d.C.)

L'articolo tratta di alcuni parallelismi tra l'ellenismo, in parte anche il "tardo ellenismo romano", e la contemporaneità in campo spirituale, letterario e artistico: l'estensione di oicumena, il mescolarsi su vasta scala della popolazione, che porta al cosmopolitismo della concezione del mondo; l'accentuazione dei contrasti tra la ricchezza eccessiva dei nobili e la povertà della gente comune; la perdita della collettività e la rapida diffusione dell'individualismo; il fatalismo che genera il desiderio di chiudersi nel mondo delle emozioni intime; la penetrazione profonda delle idee filosofico-religiose di matrice orientale; l'eliminazione del teatro impegnato come "scuola di vita" a favore della pantomima grossolana, piena di scene sconvenienti e allusioni erotiche; il moltiplicarsi delle forme di divertimento e la prevalenza del cattivo gusto; la scomparsa dell'amore come Grande Sentimento, sostituito dall' "istinto animale"; la scomparsa della lirica corale, la grande diffusione dei versi di figura.

Kiev, Ucraina

BDD-V416 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:09 UTC)